

İKONOKLAZMIN 21. YÜZYILDAKİ YÜZÜ: ASYA VE ORTADOĞU'DA KÜLTÜREL KİMLİKLER VE TARİHİ ANITLARIN ÇÖKÜŞÜ

• Prof. Dr. Sezer CİHANER KESER*

ÖZET

İkonoklazm, tarih boyunca birçok medeniyette farklı motivasyonlarla uygulanmış bir yıkım pratiğidir. Zamanın dijitalleştiği son yıllarda ise dini motivasyonla hareket eden radikal yapıların, tarihi ve kültürel mirası yıkmak suretiyle küresel bir ikonoklazm hareketine öncülük ettikleri gözlenmektedir. Taliban'ın Afganistan'daki Buddha heykellerini, IŞİD'in Suriye'deki antik kentler ile figüratif heykelleri hedef alması, günümüzün en trajik ikonoklazm örneklerindedir. Bu radikal grupların eylemleri, yalnızca tarihsel yapıları değil, aynı zamanda eserlerin taşıdığı kültürel kimliği de tahrip etmektedir. Bu araştırma, her iki pratiğin ideolojik güdülerle şekillendirilmiş ortak bir ikonoklast strateji çerçevesinde nasıl örtüştüğünü tartışmaktadır. Araştırmada ele alınan anıtsal yapıların yıkımına karşı uluslararası toplumun çeşitli koruma altına alma, acil kurtarma ve restorasyon projeleriyle tepki verdiği gözlenmektedir. UNESCO'nun öncülüğünde bazı eserlerin kısa sürede korunduğu ve restore edildiği de gözlenmektedir. Bu araştırmanın inceleme alanı, 21. yüzyılın başlarında inançsal gerekçelerle gerçekleştirilen kültürel tahribatlarda kullanılan yöntemlerin ideolojik arka planları ve yıkımlara verilen uluslararası tepkilerdir. Çalışmada, radikal görüşlere sahip dini yapıların özellikle anıtsal yapılar ve figüratif heykellere yönelik eylemlerinin arkasındaki ideolojik ve ekonomik motivasyonları göstergelere dayalı olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte kültürel tahribatın toplumsal etkilerine yönelik uluslararası tepkiler de kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve mevcut durum değerlendirmesi yapılmıştır. **Anahtar Kelimeler:** İkonoklazm, Kültürel miras, Anıt, Heykel, Koruma.

* Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü, sezercihaner@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5954-1301

THE FACE OF ICONOCLASM IN THE 21ST CENTURY: CULTURAL IDENTITIES AND THE COLLAPSE OF HISTORICAL MONUMENTS IN ASIA AND THE MIDDLE EAST

• Prof. Dr. Sezer CİHANER KESER*

ABSTRACT

Iconoclasm is a practice of destruction applied with varying motivations throughout history. In recent years, with the rise of digitalisation, religiously motivated radical groups have led a global iconoclasm movement by destroying historical and cultural heritage. The Taliban's demolition of Buddha statues in Afghanistan and ISIS's targeting of ancient cities and figurative sculptures in Syria are among the most tragic examples. Such acts damage not only historical artefacts but also the cultural identity they represent. This research examines how these practices overlap within a shared iconoclast strategy shaped by ideological motives. It also observes that the international community has responded to the destruction of monumental structures with conservation, emergency rescue, and restoration projects. Under UNESCO's leadership, some works have been protected and restored quickly. The study focuses on the ideological backgrounds of methods used in faith-based cultural destruction in the early 21st century and the global responses to these acts. It analyses the ideological and economic motives behind radical religious groups' attacks on monumental structures and figurative sculpture, as well as international reactions to the social impacts of cultural destruction, providing an overall assessment of the current situation.

Keywords: Iconoclasm, Cultural heritage, Monument, Sculpture, Conservation.

* Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Fine Arts, Department of Sculpture , sezercihaner@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-5954-1301

1. GİRİŞ

Kültürel miras, bir toplumun tarihini, kimliğini ve değerlerini yansıtan önemli unsurlardan biridir. Ancak, tarihsel süreç içerisinde, savaşlar, politik değişiklikler ve dini ideolojiler gibi faktörler, kültürel mirasın korunmasını ciddi şekilde tehdit etmektedir. Kültürel miras içerisinde önemli bir yere sahip olan ikonlar ise genellikle dini semboller veya figürlerden oluşmaktadır. İkonoklazm ise ikonların ya da simgesel değeri olan görsel imgelerin dini, ideolojik, politik ya da kültürel gerekçelerle sistematik olarak tahrip edilmesi sürecidir. Sadece fiziksel bir yıkım olmayıp aynı zamanda hafızaya, ideolojiye ve kimliğe yönelik simgesel bir müdahale olarak da analiz edilen İkonoklazm iki farklı şekilde sunulabilir; bunlardan biri, belirli bir dini sistem içinde gerçekleşen iç görünüm diğeri ise, bir dini sistemin başka bir dinin inanç sembollerini yok ettiği dış görünümdür (Biger, 2022: 133-134). İkonoklazm tarih boyunca devam eden bir sanat ve kültür linçlenmesi olarak da tanımlanabilir.

Antik çağda MÖ 1349'da Amenhotep IV'ün, Amun tapınaklarını ortadan kaldırması örneğiyle karşılaşılmıştır (Smith, 2017: 45; Brown 2002: 108–109). Antik dönem Babil istilası sırasında Nineveh heykellerinin tahribi ve Gudea'nın heykellerine yönelik sistematik zararların, politik ve ritüel boyutlu yönetim stratejisinin parçaları olarak insanlık tarihinin karşısına çıktığı gözlenmektedir (Jones, 2015: 112). Ayrıca, Bizans'ta İmparator Leo III döneminde ikonoklazm uygulamaları yoğunlaşmış; Hagia Sophia içindeki aziz tasvirleri kaldırılmıştır (Karlin-Hayter, 2002: 60–62; Theophanes, akt. Brown 2002: 109). Reformasyon Döneminin en çarpıcı hareketi ise 1566'daki Beeldenstorm olayıdır. Hollanda'da reformistler tarafından kiliselerde bulunan Katolik heykellerin ve resimlerin yıkılmasıyla sonuçlanmıştır İkonoklazm uzun bir tarihe sahiptir ve toplumun yeniden formüle edilmesinde kullanılmıştır. Örneğin 16. yüzyıl Avrupa'sındaki Reformasyon hareketi, Katolik Kilisesi'nin önemli dini ve siyasi otoritesi ile zenginliğine meydan okumuş ve dini eserlerin bulunduğu binaların büyük ölçekli fiziksel yıkımına yol açmıştır (Shahab, 2021: 1).

Tarihsel süreç boyunca, sanat, din ve politika arasındaki karşılıklı etkileşim, imgelerin yok edilmesi eylemini yalnızca bir dini tepki olmayıp aynı zamanda iktidarın yeniden tanımlanmasında stratejik bir araç haline getirmiştir. İkonoklazm, belirli bir ideolojik, teolojik veya politik amacın gerçekleştirilmesi doğrultusunda imgelerin sistematik biçimde tahrip edilmesi olarak tanımlanır. Bu eylem, Bizans İmparatorluğu'nda 8. ve 9. yüzyıllarda kutsal imgelerin temsil sınırları üzerine yürütülen tartışmalarda olduğu gibi, çoğu kez inanç ile iktidar arasındaki meşruiyet ilişkisini yeniden tanımlamıştır. Aynı şekilde Reform dönemi Avrupa'sında, Protestan hareketin Katolik ikonografisine yönelttiği eleştiriler, imgelerin yok edilmesini bir teolojik saflaşma biçimine dönüştürmüştür.

İslam'ın yükselişi ile Bizans'ta ikonoklazmın (tasvir yasağının) başlaması arasındaki zamansal örtüşme, söz konusu İslami yasağın yalnızca dinsel değil, siyasal bir bağlamda da ele alınmasına neden olmuştur. Gelişkin bir imgesel geleneğe sahip Hıristiyan dünyasının karşısında İslam, kendine özgü bir görsel temsil biçimi arayışına girmiş, ancak özgül tarihsel koşulları nedeniyle bu alanı yeterince geliştirememiştir. Ayrıca İslam, imgelerin potansiyel büyüsel etkilerini Tanrı ile insan arasına giren bir aracılık biçimi olarak değerlendirmiş; sanatsal yaratımı ise gerçeğin yerini almaya çalışan bir yanılsama olarak görmüştür. Bu nedenle, İslam düşüncesi sıklıkla “ikonofobik” olarak da değerlendirilmektedir (Acıl, 2025: 75).

Müslüman dünyasında tasvirin gelişme olanağı bulduğu alanların başında Şii mezhebi gelmektedir. Hristiyan ikonografisinde görülen kült imgesi uygulamalarına benzer biçimde, Şii topluluklar da kutsal mekânlarda, mescitlerde, türbelerde ve evlerde Hz. Ali'nin tasvirlerini bulundurmamak suretiyle bir tür ikonografik tapınım pratiği geliştirmiştir. Mazhar İpşiroğlu'na göre (2005:22); halifeler döneminde mezhepler arası çatışmaların şiddetlenmesi ve Şiiğe karşı yürütülen baskı politikaları, tasvir karşıtı tutumların dogmatik bir nitelik kazanmasına yol açmıştır. Bu baskılar, tasvir yasağına karşı gelişebilecek olan olası karşı çıkışları bastırılmış ve tasvir yasağının bir buyruk gibi kabul edilmesine yol açmıştır. Bu süreç, İslam sanatında ikonografik temsil geleneğinin kurumsallaşmasını engellemiş; tasvir yasağının ise sorgulanmadan benimsenen bir teolojik buyruk olarak yerleşmesine neden olmuştur. İslam sanatındaki ikonoklazm ilişkin Oleg Grabar'ın görüşü ise bu tutumun bir “yasak” veya salt dogmatik kısıtlama olmaktan çok kültürel-estetik bir tercih olduğunu ortaya koymaktadır. Grabar'a göre İslam sanatında figüratif imgelerden kaçınma, Hristiyanlıktaki ikonoklazm (ikon yıkımı) gibi teolojik bir yasaktan doğmamıştır. İslam sanatında Tanrı'nın ya da kutsal varlıkların görsel temsili yerine, onların varlığını hissettiren bir düzen ve uyum anlayışı varlık göstermektedir. Grabar, İslam sanatında figüratif temsillerin reddini salt teolojik bir yasak olarak değil, kültürel-estetik bir tutum olarak yorumlamaktadır. Ona göre ikonoklazm, ilk dönem Müslüman toplumlarının putperestliğe karşı mesafe koyma arzusu ve yeni kimlik kurma çabalarına bağlı olarak şekillenen bir estetik refleks olarak ortaya çıkmıştır. Grabar'ın tanımıyla ikonoklazm, “ilahi olanın doğrudan imgesel temsili yerine, ritim, uyum ve görsel düzene dayalı bir görsel dil” olarak anlaşılmalıdır. Grabar, erken dönem İslam sanatında (örneğin Emevî saraylarında) figüratif unsurların hâlâ görülebildiğini belirtmektedir. Zamanla İslam dünyasında resim, heykel, mimari süsleme gibi alanlarda figüratif anlatımın yerini simgesel ve soyut temsillerin aldığı ifade etmektedir (Grabar, 1987: 75-79). Bir başka deyişle; İslam toplumu, putperest geleneklerden kendisini ayırt etme ihtiyacı içinde olarak, doğrudan figüratif temsillerden uzaklaşmış; bunun yerine

düzen, simetri, ritim ve soyut motifler üzerinden kutsallığı temsil eden bir görsel dil inşa etmiştir. Dolayısıyla ikonoklazm birdenbire oluşmamış, imgesel temsilden kaçınarak yavaş yavaş gelişen bir bilinç olarak tanımlanabilir. Baki Burak Acıl ise (2025a: 334), kültürel mirasa yönelik müdahalelerin (vandalizm vb.) yalnızca fiziksel tahribattan ibaret olmadığını; aynı zamanda hegemonik anlatıların inşası, toplumsal hafızanın kesintiye uğratılması ve kamusal alanın estetik-politik yeniden düzenlenmesi biçiminde işlev gördüğünü ifade etmektedir. Bu bağlamda tasvir yasakları ve yıkıcı tutumlar, imgelerin kamusal alanda nasıl yer alacağına dair iktidar-yönelimli karar süreçlerinin bir parçası olarak anlaşılmalıdır.

İkonların tahribi ve onlara karşı düşmanlık olarak tanımlanan İkonoklazm, tarih boyunca geçişli bir eylem olarak varlık göstermiştir. Tarihsel süreç boyunca, sanat, din ve politika arasındaki etkileşimler, imgelerin yok edilmesi eylemini yalnızca bir yıkım biçimi olmaktan çıkararak, aynı zamanda iktidarın yeniden inşasında kullanılan stratejik bir araç haline getirmiştir. İkonoklazm, belirli bir ideolojik, dini ya da politik amacın gerçekleştirilmesi doğrultusunda imgelerin kasıtlı ve sistematik biçimde tahrip edilmesi olarak tanımlanabilir. Antik dönemlerden günümüze değişen motiflere rağmen, ortak nokta geçmişe yönelik bilerek yapılan fiziki bir şiddeti içermektedir. Bu eylemler, çoğu zaman egemen ideolojinin görsel alandaki hakimiyetini tesis etmek, toplumsal belleği dönüştürmek ve siyasal iktidarın meşruiyetini yeniden üretmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Böylece ikonoklazm, yalnızca bir estetik müdahale olmaktan çıkarak aynı zamanda iktidar ilişkilerinin görsel düzlemdeki tezahürü olarak okunabilir.

Modern dönemde ikonoklazmın özellikle Ortadoğu coğrafyasında politik bir strateji olarak ortaya çıktığı gözlenmektedir. Devletler ya da radikal hareketler, kültürel mirasın imhası yoluyla toplumsal belleği yeniden biçimlendirmeyi, egemen ideolojiyi görsel düzlemde kurumsallaştırmayı ve kendi meşruiyetlerini pekiştirmeyi amaçlamıştır. Böylece ikonoklazm yalnızca dini temsile karşı bir duruş olarak değil aynı zamanda siyasi iktidarın görsel temsiller üzerindeki denetiminin tarih boyunca süregelen bir biçimi olarak yeniden varlık bulmuştur. 21. yüzyılın başlarında dini motivasyonla hareket eden radikal yapıların örneklerine bakıldığında bu şiddetin amacının küresel boyutta görünürlük sağlamakla birlikte belirli bir ideolojiyi dünyaya duyurmak olduğu görülmektedir. Taliban'ın 2001 yılındaki lideri Molla Muhammed Ömer emriyle Bamiyan Vadisi'nde gerçekleştirdiği heykel yıkımı, ideolojik temel teşkil eden esas gerekçelere dayandırılarak, "putlar" olarak nitelendirilmiş ve dinî bağlamda meşrulaştırılmıştır. Heykeller, tüm dünyanın gözü önünde öncelikle ateşli silahlarla, ardından dinamit ve roketlerle 25 gün içinde yerle bir edilmiş, uluslararası toplum tarafından kınanmıştır (Lesso, 2023: 10-12; Hertzberg, 2001: 1). Bu olaydan 14 yıl sonra benzeri kültürel yıkımlar Ortadoğu

coğrafyasında gerçekleşmiştir. UNESCO tarafından Dünya Mirası olarak işaretlenen ve dünya kültürel mirasının önemli parçaları olarak kabul edilen Irak ve Suriye'deki antik kentler ve müzeler, IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) örgütünün 2014-2015 yıllarında bölgeleri ele geçirmesinin ardından benzeri yıkımlarla karşı karşıya kalmıştır. Bölgedeki antik dönem yapıları ile diğer eşsiz tarihsel ve kültürel miras büyük bir tehdit altına girmiştir.

2001 yılında Taliban rejiminin Afganistan'daki Bamyana Vadisi'ndeki ünlü Buddha heykellerine yönelik gerçekleştirdiği yıkım ve IŞİD'in Palmyra Antik Kenti'ndeki kültürel mirasa yönelik tahrip politikaları modern kültürel mirasın korunması konusunda dünya çapında büyük tepkilere yol açmıştır. Çünkü söz konusu örneklerin ideolojik nedenler ve güdülerle geçmişe yönelmiş sembolik şiddet uygulamak gibi ortak bir pratiği bulunmaktadır (MUSE, 2018: 130). Yakın dönem örneklerinde medya, propaganda ve gösteri amaçlı tahrip biçimleri belirginleşmiştir (Smith, 2017: 38-40). Ancak Bizans veya Reformasyon örneklerinde, hareketlerin daha çok içsel dinsel reform odaklı olduğu gözlenmektedir. Günümüzdeki ikonoklazm formları, yalnızca dini tematiklerin ötesine geçerek politik, militarist hatta etnik kimlik yönelimli bir yön kazanmıştır. UNESCO ve diğer uluslararası arkeoloji kapsamındaki kurumlar benzer olaylardan dolayı kültürel mirası "modern silah" olarak gören bu yaklaşımlara karşı kültürel kimliği korumaya yoğunlaşmaktadır (UNESCO & AD., 2021; Bokova, akt. MUSE, 2018: 125).

2. YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden birisi olan doküman analizine uygun bir biçimde yapılmıştır. Bu doğrultuda doküman analizi; araştırılan konuyla ilgili dokümanların bilimsel esaslara uygun olarak detaylanması anlamına gelmektedir (Kıral, 2020: 170-189). Tarihçilerin ve arkeologların bir kültür veya medeniyetin geçmişine ilişkin özellikleri kullandıkları bir yöntemdir. Bundan ötürü araştırılması amaçlanan gerçek ve olgular ile ilgili bilgi içeren yazılı malzemeler, resimler ve geçmiş hakkında bize bilinmeyen sunan kaynaklardır (Yıldırım, Şimşek, 2011: 187). Araştırmanın genelinde UNESCO raporları, alanda yapılan araştırmalar, dünya basını ve internet haber siteleri referans alınmış, görsel arşivlerinden faydalanılmıştır.

21. yüzyılda dini temelli radikal grupların kültürel miras olan anıtsal yapılarıdaki yıkımları, heykeller üzerindeki tahribatları ve bu eylemlerin ideolojik arka planları çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Söz konusu yapılara, değişen konjonktür ile yapılan saldırıların ve uygulanan tahribatların örneklem oluşturduğu araştırmada veriler dijital veri tabanlarından elde edilmiştir. İlgili dijital arşiv kayıtlarından ulaşılan eser görselleri

biçimsel, inançsal ve ideolojik özellikleri açısından ele alınıp değerlendirilerek mevcut durum saptamasına gidilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen veriler betimsel olarak yorumlanmıştır.

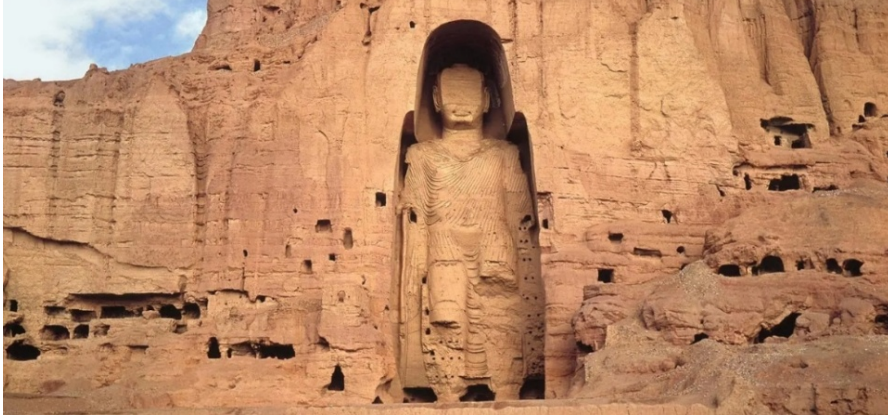
3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu araştırmanın inceleme alanı oluşturan İkonoklazm kavramı; özellikle yakın tarihte Taliban'ın Afganistan'daki Bamyān Vadisi'ndeki Buddha heykellerine yönelik gerçekleştirdiği yıkım ile IŞİD'in (Irak ve Şam İslam Devleti) Ortadoğu'daki anıtsal yapılar ve heykelleri tahrip ederek gerçekleştirdikleri eylemleri kapsamaktadır. Yıkıma uğrayan kültürel varlıkların göstergelere dayalı incelemesi ve uluslararası toplumun bu yıkımlar karşısında verdiği tepkilerden hareketle kültürel mirasın korunmasına yönelik önlemlerin irdelemesi yapılmıştır. Araştırma konusu bölgelerdeki kültür varlıklarına, değişen konjonktür sonrasında yapılan saldırılar ve tahribatlar örnekler üzerinden analiz edilmiştir. Müdahale ile yıkımları gerçekleştirilen söz konusu anıtsal yapılar ve heykellerin kronolojik sıralama gözetilerek incelendiği araştırmada elde edilen veriler iki tema altında toplanıp, sunulmuştur. Bu bağlamda ilk tema olarak ele alınan Taliban'ın Afganistan'daki Bamyān Vadisi'ndeki Buddha heykellerine yönelik gerçekleştirdiği yıkım ve müdahaleler betimsel olarak aktarılmıştır. İkinci temada ise IŞİD'in özellikle Palmyra'daki anıtsal yapılarda ve bölge genelinde müdahale ettiği heykel örnekleri ile oluşturulmaya çalışılan yeni algı yöntemine yer verilmiştir. Çalışma; araştırmaya konu olan dünya kültür miraslarının ve tahrip edilen anıtsal yapılar ile heykellerin korunmasına yönelik toplumsal tepkiler ile uluslararası çabaları da ele alırken zamanın dijitalleştiği yeni milenyumun ilk yıllarında dini motivasyonla hareket eden radikal yapıların uyguladığı bu ikonoklazmın kültürel miras üzerindeki etkileri ve benzer tahribat eylemlerinin nasıl engellenebileceği konularına odaklanmaktadır.

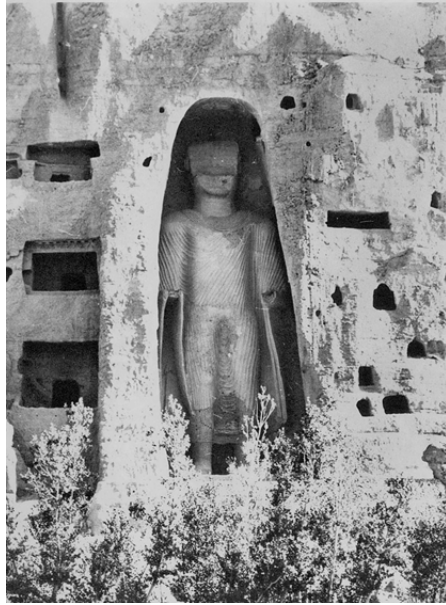
4. AFGANİSTAN'DAKİ BUDDHA HEYKELLERİNİ YIKMA KARARI VE KÜLTÜREL YOK OLUŞUN DİNAMİKLERİ

2001 yılında, Taliban rejimi Afganistan'ın Bamyān Vadisi'nde yer alan Buddha heykellerini dinamitleyerek tahrip etmiştir. Bu heykeller, yaklaşık MS 6.-7. yüzyıldan kalma, dünya çapında tanınan en büyük kaya yontu Buddha Heykelleri olarak kabul edilen eserlerdir. 2001'deki yıkımlarından önce, Bamiyan Vadisi'ne bakan uçuruma oyulmuş iki anıtsal Buddha heykeli bulunmaktaydı. Mağaralarla çevrili kayanın batı ucunda bulunan figürden daha büyüğü yaklaşık 55 metre yükseklikteydi. Dr. Melody Rod-ari'nin aktarımına göre sanat tarihçisi Susan Huntington, bunun Buddha Vairocana'yı temsil

ettiğini (Görsel 1), doğuda bulunan yaklaşık 38 metre yükseklikteki anıtsal heykelin de Buddha Şakyamuni'yi (Görsel 2) temsil ettiğini ileri sürmüştür. Dünyanın birçok büyük antik anıtı gibi, Bamiyan Buddhalarının da kimin tarafından sipariş edildiği veya onları yontan heykeltıraşların kimler olduğu hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak, varlıkları bile bu dönemde Budist inancının ve Bamiyan Vadisi'nin önemine işaret etmektedir (Rod-ari 2025: 1).

Görsel 1. 2001 yılında yıkılan Batı Dev Buddha heykeli, yaklaşık MS 6.-7. Yüzyıl, taş, 55 metre yüksekliğinde, Bamiyan, Afganistan, ("Smarthistory- Afganistan Büyükelçiliği arşivi", t.y.)

Görsel 2. 2001 yılında yıkılan Doğu Dev Buddha, heykeli, yaklaşık MS 6.-7. Yüzyıl, taş, yüksekliğinde, Bamiyan, Afganistan, ("Smarthistory- Dr. H. Crane arşivi", t.y.).

Bamiyan'daki Buddha heykelleri, zaman içerisinde Sünni Müslümanlar ve Taliban rejimi tarafından hedef alınmıştır (Görsel 3a-3b). Taliban yönetimi, bu heykelleri İslam'a aykırı olduğu gerekçesiyle tahrip etmeye karar vermiştir (Ahmed, 2002: 56). Taliban tarafından Mart 2001'de yayınlanan bir kararname ile Afganistan'daki tüm İslami olmayan heykellerin ve mabetlerin ortadan kaldırılması emredilmiştir. Taliban'ın 2001 yılında Bamiyan Vadisi'nde Molla Ömer'in emriyle gerçekleştirdiği heykel yıkımı eylemi, yalnızca İslami bir temizlik hareketi olmayıp aynı zamanda Batı etkisine ve Afganistan'ın tarihî mirasına karşı politik bir mesaj olarak kullanmıştır (Kahlaoui, akt. Sobhani, 2001: 1). Aynı zamanda kaya yontu Buddhaların yıkımı, Afganistan'ın Batı destekli laik geçmişine karşı bir direniş sembolü olarak kullanılmak istenmiştir. Taliban, bu heykelleri, İslam'ın "putperestlik" anlayışı doğrultusunda yıkmış, "putları yok etmek" için patlayıcı kullanarak bu dünya mirası eserleri imha etmiştir (Al Jazeera, 2001). Taliban'ın Buddha heykellerini yok etme talimatı, kısmen grubun imgelere karşı dinsel hoşgörüsüzlüğünü temsil eden aşırı ikonoklazm içeren kampanyasından kısmen de Batılı ülkelerden gelen paranın, bölgede yoğun ve artan bir insani yardım ihtiyacı varken heykelleri korumak için harcanmasından duydukları nefretten kaynaklanmaktadır. Ayrıca, yıkımın video ve fotoğrafları hızla dolaştığı ve tüm dünyada görüldüğü için küresel medyanın dikkatini çekmek için tasarlanmış bir eylem olarak da nitelendirilmektedir (Rod-ari 2025: 1).

a)

b)

Görsel 3. a) Afganistan Doğu Dev Buddha, heykelinin yıkılmadan önce 18 Aralık 1997'deki hali (*The Washington Post/Reuters, Muzammil Pasha, 1997*), b) Doğu Buddha heykelinin yıkıldıktan sonraki 26 Mart 2001'deki hali (*The Washington Post /Reuters, Sayed Salahuddin, 2001*).

Bu heykeller, sadece birer sanat eseri değil, aynı zamanda insanlık tarihinin önemli birer parçasıdır. Bamyân Buddha heykellerinin yıkımı, sadece Afgan halkı için değil, küresel kültürel miras için de büyük bir kayıp anlamına gelmiştir. Bu tür bir tahribat, sadece fiziksel bir kayıp olmayıp, aynı zamanda kültürel ve manevi bir felaket ile sonuçlanmıştır. Dünya Kültürel Mirası Listesi'nde yer alan eserler, yüzyıllar süren bir tarihsel sürecin ve kültürel etkileşimin izlerini taşımaktadırlar (Brown & Smith, 2003: 203). Söz konusu heykeller, sadece dini değil, aynı zamanda tarihsel ve sanatsal açıdan da büyük bir öneme sahiptir. Bu olay, kültürel mirasın korunması için global bir dayanışma ve iş birliğinin önemini gözler önüne sermiştir (Stacey, 2002: 129). Taliban'ın bu ikonoklazm eylemi, uluslararası kültürel miras koruma çabalarına büyük bir darbe vurmuş ve farklı uluslararası kuruluşların bu tür kültürel yıkımlarına karşı daha güçlü bir tepki vermesine neden olmuştur.

Bamyân'daki Buddha heykellerinin yıkılmasından sonra, uluslararası toplum, Afganistan'daki kültürel mirasın yeniden inşası için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Özellikle UNESCO ve birçok kültürel miras kuruluşu, Afganistan'daki yıkımın izlerini silmek ve kültürel mirasın yeniden inşa etmek amacıyla çalışmalar başlatmıştır (UNESCO, 2003). UNESCO, Afgan hükümetiyle iş birliği yaparak, yıkılan heykellerin dijital görüntülerini ve modellemelerini yeniden oluşturmuş ve bu heykellerin kaybolan şekillerine dair bilgiler sağlamıştır. Bu çabalar, kültürel mirasın korunması konusunda küresel bir iş birliği ve dayanışma modelinin oluşturulmasına olanak tanımıştır. Bunun yanı sıra, Taliban'ın yıkıcı eylemleri, küresel kültürel miras savunucularının ve yerel yönetimlerin bu tür durumlarda daha hızlı müdahale edebilmesi için, kültürel mirasın korunmasına dair hızlı tepki veren acil durum stratejilerinin oluşturulması gerektiğini ortaya koymuştur (Stacey, 2002: 145).

Bamiyan Vadisi, 2003 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınmış ve "tehlike altındaki miras" olarak sınıflandırılmıştır. 2009 sonrası alan mayınlardan arındırılmış 2010 itibarıyla Doğu nişine monitörlü izleme sistemi kurularak stabilizasyonu sağlanmıştır. Batı niş için de benzeri çalışmalar planlanarak kaya duvarların güvenliği ve patlayıcı kalıntıların temizliği gerçekleştirilmiştir. Nişlerin dibinde bir barınak içinde heykel parçaları toplanmış, küçük Buddha heykelinin yarısının yeniden birleştirilebileceği vurgulanırken, büyük heykelin yeniden inşasının Venedik Şartı'na aykırı olacağı öne sürülmüştür. Venedik Şartı çerçevesinde orijinal malzeme korunmasını desteklenirken, dijital rekonstrüksiyona da açık, fiziksel yenileme konusunda temkinli davranılmıştır. 2011'de Paris'te düzenlenen Dokuzuncu Uzman Çalıştayı, Doğu heykelinin parçalarının birleştirilmesine ve Batı nişin boş bırakılarak korunmasına karar verilmiştir. Aynı toplantıda UNESCO tarafından önerildiği üzere, mayın temizliği, ortam güvenliğinin sağlanması,

patlayıcıların temizlenmesi, uzmanlarca izleme sisteminin kurulması Arkeolojik Sahne Müze planlaması gibi önlemler kararlaştırılmıştır (UNESCO, 2011). Almanya, Japonya, İtalya gibi ülkeler önemli mali ve teknik destek sağladı; ICOMOS ve ICOMOS Almanya, TU-Münih gibi akademik aktörler süreçte etkin rol üstlenmiştir. Afgan hükümeti ile Taliban sonrası değişken politik iklim, projelerin sürdürülmesini etkilemiş ve 2021 sonrası bazı çalışmalar durdurulmuşsa da UNESCO'nun acil fonları ve Japon-İtalyan katkıları 2023 itibarıyla yeniden başlatılmıştır.

5. ORTADOĞU KÜLTÜREL MİRASININ TAHRİP KARARLARI VE KÜLTÜREL YOKOLUŞUN DİNAMİKLERİ

Uluslararası toplumun büyük tepki verdiği Afganistan'daki yıkımın izlerini silmek ve kültürel mirası yeniden inşa etme çabaları özellikle UNESCO ve diğer kültürel miras koruma kuruluşları tarafından devam ederken IŞİD'in Mayıs 2015'te Suriye'deki Palmyra'yı ele geçirmesi, antik kentin sembolik mirasını doğrudan hedef alarak küresel bir ikonoklazm daha yaratmıştır. IŞİD yapılanmasının 2015 yılında bölgeyi ele geçirmesi, bölgedeki eşsiz tarihsel ve kültürel mirası büyük bir tehdit altına sokmuştur. Palmyra'daki antik kent, heykeller, Roma dönemi yapıları ve diğer arkeolojik değerler, IŞİD'in kültürel mirasa yönelik tahrip politikaları nedeniyle ciddi bir tehlike altına girmiştir.

Palmyra Antik Kenti, Suriye'nin merkezinde, Roma İmparatorluğu dönemine ait en önemli arkeolojik alanlardan birisi olarak, MÖ 1. yüzyıldan kalma antik heykelleri ve yapıları ile tanınmaktadır. Mart 2011'de Suriye'de iç savaşın başlamasından önce, UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan Palmira, antik dünyanın en iyi korunmuş tapınaklarından ve Ortadoğu'nun en önemli kültür hazinelerinden birisi olmuştur. Bölge hem mimari hem de sanatsal olarak büyük bir öneme sahiptir. Ancak 2015 yılında IŞİD'in, Palmyra'yı ele geçirmesinden sonra, antik kentin sembolik ve fiziksel bir şiddet alanına dönüştürüldüğü görülmektedir (Görsel 4).

Görsel 4. Antik Palmira kentindeki Roma kalıntılarının üzerinde dalgalanan bir İslam Devleti bayrağı (The-guardian/AFP/Getty Images, 2015).

Suriye'deki iç savaş ortamı devam ederken dini motivasyonla hareket eden radikal grup, başlangıçta kontrolü altına geçen Palmira'ya zarar vermeyeceğini açıklamış ancak daha sonra bu kararından vazgeçerek İslam'a aykırı olarak nitelendirdiği eserlerin tahrip edilmesi gerektiğini savunarak çok büyük bir yıkım ve yağma stratejisi geliştirmiştir. Bu kapsamda Palmyra'daki Roma dönemi anıtlarını, kraliyet mezarlarını ve heykelleri yıkmaya karar alınmıştır (Al-Omari, 2017: 232). 2015 yılının Eylül-Ekim döneminde IŞİD, tüm dünyanın gözleri önünde Baal Shamin Tapınağını ardından Bel Tapınağını patlayıcılarla havaya uçurarak yıkıma başlamıştır (Görsel 5). Uydu görüntüleri, bu yıkımın yapıların sadece çevresel kalıntılarını bırakarak gerçekleştirildiğini doğrulamaktadır (The Guardian 2015-2017)

Görsel 5. IŞİD'in patlayıcıları patlatması sırasında Bel Tapınağı'ndan duman yükseliyor (Reuters, 2016).

İstilacılar, Palmyra'nın müzesindeki eserleri yağmalayıp, heykellerin ve frizlerin baş kısımları ile yüzlerini parçalamakla yetinmemiş, (Görsel 6a-6b) kule mezarlarının bir kısmını da yıkmışlardır. Valley of the Tombs bölgesinde yer alan Elahbel ve Iamblichus gibi mezar kuleleri de 2015 yılı Ağustos-Eylül döneminde patlayıcılarla tamamen imha edilmiştir (Guardian, 2015).

a)

b)

Görsel 6. a) Palmira'daki müzede yıkılmış heykeller (Reuters, Joseph Eid/AFP, 2016.), b) Palmira'daki müzede başları kesilmiş ve parçalanmış heykeller (Reuters, Joseph Eid/AFP, 2016),

Ekim 2015'te Palmira'nın ikonik sütunlu caddesinin başlangıcını çerçeveleyen Anıtsal Geçit ile Roma İmparatoru Septimius Severus döneminde inşa edilen olağanüstü Tetrapylon Zafer Kemerini hedef alınmış; tarihi sütunlara yerleştirilen bombaların patlatılmasıyla kentin sembolik hafızasını yok etmeye yönelik bir yıkım gerçekleştirilmiştir. (Görsel 7a-7b) (Newcastle University raporu, 2016). Zafer Kemerinin, yıkımı tüm dünyanın izlemesi için video eşliğinde gerçekleştirilmiş, yapının havaya uçurulduğu görüntüler kaydedilmiş, antik yapılar birer taş yığına dönüştürülmüştür (Görsel 8a-8b) (History & Archaeology Online, 2016).

a)

b)

Görsel 7. a) IŞİD tarafından yıkılmadan önceki Zafer Kemerini (Reuters, Sandra Auger, 2015), b) IŞİD tarafından yıkıldıktan sonraki Zafer Kemerini (Reuters, Omar Sanadiki, 2016).

a)

b)

Görsel 8. a) IŞİD tarafından 2016 yılında yıkılan Palmyra Antik Kentinin kalıntıları (NPR, Joseph Eid/AFP/Getty Images, 2016), b) IŞİD tarafından yıkıldıktan sonraki Palmyra Antik Kenti (NPR, Joseph Eid/AFP/Getty Images, 2016).

Yine IŞİD, Suriye'nin Palmira kentindeki İslamiyet öncesi Arap tanrıçası Al-Lat Tapınağı'nı süsleyen kireçtaşından yontulan, 15 ton ağırlığa ve 3 metre yüksekliğe sahip Al-lat

Aslanı, 1977 yılında Polonyalı bir arkeoloji heyeti tarafından bulunarak MÖ 1. yüzyıla tarihlenmiştir (Görsel 9a-9b). Bölgede yaşanan savaş nedeni ile heykelin çatışmalardan korunması için metal bir levha ve kum torbalarıyla kapatıldığını aktaran Suriye Eski Eserler ve Müzeler Müdürü Prof. Dr. Maamoun Abdelkarim, IŞİD ‘ın gelip buradaki eserleri yok edeceğini hiç düşünmediklerini ancak 27 Haziran 2015’te, yapının Palmira’yı ele geçirmesinin ardından ciddi şekilde Al-lat Aslanı, başta olmak üzere birçok eserin hasar gördüğünü, Palmira’nın mirasına karşı işledikleri en ciddi suçun bu olduğunu, “hırsızlıktan daha kötü olan yıkımdır, çünkü geri alınamazlar” sözleriyle ifade etmektedir (Shaheen, 2017: 1).

a)

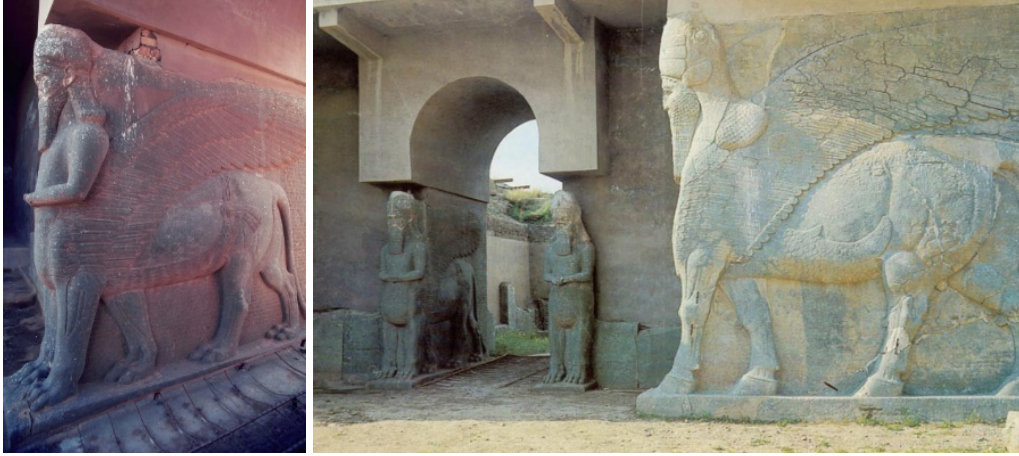
b)

Görsel 9. a) IŞİD tarafından 2016 yılında Palmira’daki parçalanmış Al-lat Aslanı (Reuters, Alamy, 2016)
b) Restore edilmiş Al-lat Aslanı (Harward, BBC, Alamy, 2017).

Grubun bölgeden çekilmesinden sonra UNESCO ve restorasyon ekipleri, eserin 2017’de Paris’te restore edilerek yeni müzesine taşındığını raporlamıştır (UNESCO, 2017: 1). Sonraki süreçte heykel, Şam Ulusal Müzesi’ne taşınmış ve yeniden inşa çalışmaları geçi-
rerek sergilenmeye başlanmıştır.

Radikal görüşlere sahip dini yapılanma, 2014–2015 döneminde Musul Müzesi’nde, Hatra’da, Kuzey Irak’ta yer alan Nimrud, Nineveh gibi antik Asur kentlerinde de kültürel mirasa karşı sistematik yağmalama ve imha eylemleri gerçekleştirmiştir (Smith, 2017: 42). Kültürel temizlik adı altında yapılan operasyonlarında, heykeller sistematik olarak parçalanmış; balyoz, kazma, testere ve patlayıcılarla yerle bir edilmiştir. Nimrud ve Nineveh’deki lamassu “kanatlı boğa-insan” heykelleri özellikle hedef alınmıştır (Görsel 10). Ninova’daki Nergal Kapısı önünde yer alan lamassu heykellerine balyoz ve kazmalarla saldırılmış; figürlerin yüzleri tanınmaz hâle gelene kadar darbelerle tahrip edilmiş, ardından gövde kesitleri de sistematik biçimde parçalanmıştır. IŞİD propagandasını içeren videolarda, Nineveh’den elde edilen videolarda da bazı heykellerin matkapla yüz kısımlarının oyulduğu Nimrud’daki üç çift lamassu heykeline yönelik aktif elektrikli matkap saldırıları açıkça görülmektedir (Görsel 11). Aynı bölgede, dozerler aracılığıyla ziggurat

yapısı dümdüz edilmiş, yapı tabanı tamamen yok edilirken, Nimrud'un Kuzeybatı Sarayı'nda amonyum nitrat yüklü bombalarla gerçekleştirilen patlamalarla heykel ve kaide parçaları yerle bir edilmiştir (Bailey, 2015: 6- 8).

Görsel 10. Nimrud'da koruyucu Asur Lamassu Heykelleri (NPR -Nik Wheeler Getty Images, t.y.).

Görsel 11. Musul Ninova Müzesinde Asur Lamassu Heykellerinin Tahribatı (BBC/AFP/ Getty Images, 2016).

Yıkımların ardından, UNESCO ve diğer kültürel miras organizasyonları, bölgedeki tahrip edilen yapıları yeniden inşa etmek ve kaybolan kültürel mirası korumak için bir dizi stratejiler geliştirmiştir. Palmira'daki heykellerin dijital kayıtlarının alınması ve olası restorasyonlarının gerçekleştirilmesi amacıyla başlatılan yeniden yapılandırma projeleri kapsamında, kalıntılar dijital ve fiziksel olarak belgelenmiş; parçaların ayrıştırılması ve

kataloglanmasına yönelik çalışmalar yürütülmüştür. UNESCO, bu projelerde sanal restorasyonlar ve 3D dijital modelleme teknolojilerini kullanarak kaybolan eserlerin yeniden canlandırılması için önemli adımlar atmıştır (UNESCO, 2016). Restorasyon ve yeniden inşa çalışmalarında, sahadaki hasarın yaklaşık %80'inin doğal etkenlerden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Buna karşın, dış cephe deformasyonunun yoğun olduğu bazı yapılar nispeten ayakta kalmayı başarmıştır. Kuzey Oxford merkezli dijital mimarlık çalışmalarıyla 3B rekonstrüksiyon projeleri yürütülmüştür (CEMMIS, 2017). Bölgedeki anıtsal yapıların ve heykellerin dijital ortamda yeniden inşa edilmesi, bir restorasyon sürecinin başlangıcıdır. Bu tür bir teknoloji, yalnızca geçmişin izlerini korumakla kalmamış, aynı zamanda bu tür tahribatların gelecekte tekrar yaşanmasının engellenmesi adına da bir farkındalık yaratmıştır. 3D baskılar ve dijital restorasyonlar, bu yıkımların sonuçlarının kalıcı şekilde hafızada kalmasına ve yeni nesillere aktarılmasına olanak tanımaktadır (Al-Omari, 2017: 245). Suriye ve Irak'taki kültürel miras unsurları, 2010'lu yıllarda savaş tehdidiyle ciddi şekilde zarar görmüştür. Bir diğer taşıma ve saklama yöntemi olan modüler parçalama, büyük heykellerin sökülebilir parçalara ayrılmasıyla uygulanmaktadır. Suriye İç Savaşı sırasında IŞİD'in saldırıları sonucu büyük zarar gören Palmyra'daki heykeller, UNESCO ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından dijital olarak taranmış ve bazıları modüler şekilde sökülerek güvenli bölgelere taşınmıştır (UNESCO, 2016: 1).

6. KÜLTÜREL TAHRİBAT KARARLARININ İDEOLOJİK ARKA PLANI

İkonoklazma, belirlenen bir hedefe ulaşmak amacıyla, mantıksal ve araçsal bir şekilde şiddet uygulama stratejisi olarak tanımlanmaktadır. Acıl'ın aktarımıyla (2025b:80), Clausewitz, On Dokuzuncu Yüzyıl başlarında kaleme aldığı Savaş Üzerine eserinde, ikonoklazm uygulamalarının kültürel yıkım stratejilerini anlamaya yönelik bir çerçeve sunduğunu belirtmektedir. Bu tür uygulamalarda üç başlıca özellik öne çıkmaktadır; bunlardan birincisi mevcut kültürel yapıların tahrip edilerek hâkim kültürün gayrimeşru hâle getirilmesi; ikincisi o coğrafyada tarihsel olarak var olmuş tüm uygarlıklara ilişkin iz ve referansların ortadan kaldırılmaya çalışılması; üçüncüsü ise yeni, totaliter bir vizyon veya ideolojinin dayatılması yoluyla toplumun yeniden inşa edilmeye çalışılmasıdır.

İnançsal gerekçelerle hareket eden radikal gruplar, tarihsel İslam uygulamalarının çok ötesinde, kültürel mirası sistematik yok etme stratejisine dönüşmüş bu eylemlerini “şirk” (Allah'a eş/ortak koşma) ile mücadele olarak savunmuş, tek tanrı vurgusunu koruma gerekçesiyle hareket ettiklerini öne sürmüşlerdir. Taliban lideri Molla Ömer'in fetvası ile özellikle Budha heykellerine yönelik olarak dini temel üzerinde şirkin yok edilmesi

iddiasıyla yapılan yıkımlar, İslam'ın tek tanrıcılık doktrini kapsamında savunulmuştur. Yıkımlar İslam'ın putperestlikle mücadele geleneği çerçevesinde “dini temizlik” olarak meşrulaştırılmıştır. Fetva, hac dönemine denk gelecek şekilde yayımlanarak dini mesajın sembolik gücü artırılmıştır. IŞİD’da aynı şekilde “tevhid” vurgusu ile putperestlik karşıtı bir ideolojik temel inşa ederek, heykel ve tapınakları “şirk”in sembolleri olarak hedef almış, tevhid inancına aykırı gördüğü gerekçesiyle tahrip etmiştir. Bu yaklaşımda, İslam peygamberi Hz. Muhammed zamanında Kâbe’deki putların kırılması ritüelinden esinlenilmiştir. Yapılan yıkım eylemleri dini meşruiyet sağlamakla birlikte kendi hilafetin gerçek din temsili olarak gösterilmesine hizmet etmiştir (Beauchamp, 2015: 1; Fisher, 2017: 18) Her iki grup da yalnızca fiziksel yıkımı hedeflememiş; aynı zamanda ilgili toplulukların kolektif hafızasına müdahale ederek kültürel/politik baskı yaratmayı amaçlamıştır (Shahab, 2021: 1; Fisher, 2017: 18-20). Her iki güç de yıkımı belgeleyip yayımlayarak en fazla uluslararası dikkati çekmeyi amaçlamıştır. IŞİD, propaganda kanallarını ve sosyal medyayı kullanarak egemenliğini ilan etmiş ve kültürel miras için kabul edilen uluslararası Cenevre Sözleşmesi gibi sözleşmeleri ihlal ederek ideolojik ve bölgesel bir kontrol sergilemiştir. Yapı tarafından uygulanan miras tahribatı hem yerel hem de uluslararası güç algılarını güçlendirmiş ayrıca bu dini ve arkeolojik alanlar kutusal kabul edildiğinden düşmanlarına karşı kasıtlı bir saldırıyı temsil etmek için kullanılmıştır (Shahab, 2021: 1).

Radikal grupların kültürel mirası tahrip etmesinin ideolojik temeli, İslam dininin kurallarını sert yorumlamalarına dayanmaktadır. Bu gruplar, İslam'ın yalnızca belirli figürler ve sembollerle özdeşleştirilebileceğine inanarak İslam'a aykırı olduğunu düşündükleri tüm sanat eserlerinin yok edilmesini uygun görmekte-dirler. Bu ikonoklazm hareketi yalnızca fiziksel bir yıkımı değil, aynı zamanda dini inançlar üzerinden yürütülen bir kimlik arayışını da kapsamaktadır (Khosravi, 2020, s. 12; Shahah, 2021, s. 52). Dinsel inançların katı yorumları çerçevesinde, heykeller ve mezar taşları putperestlik olarak değerlendirilmiştir. Araştırmaya konu radikal gruplar Afganistan, Suriye ve Irak'ta kontrolü altında bulunan bölgelerdeki sayısız antik eseri ve dünya kültürel miras alanlarını “put” olarak nitelendirilmiş ve sistematik olarak yok etmek istemişlerdir. Bu yıkım pratiği, bir propaganda ve finans modeline entegre şekilde yürütülmüş, fiziksel yokluktan öte ideolojik öncelikli bir mesaj üretmiştir. Geçmişte dini ikonoklazm uygulamaları daha lokal, din merkezlerindeyken; söz konusu gruplar durumu global medya araçlarıyla “stratejik şiddet” haline getirmiş ve dezenformasyonların bir kısmı videolar eşliğinde yapılmıştır (Burns, 2018: 107). Yıkıma ait video ve fotoğraflar sosyal medyada planlı bir şekilde paylaşılmış ve böylece küresel düzeyde psikolojik bir etki yaratılması hedeflenmiştir. Eylemlerini bir güç ve acizlik mizahına dönüştürmüşlerdir. Militanlar,

inşaat aletleri ve patlayıcılarla imha sahnelerini yüksek prodüksiyon kalitesinde video propagandasına dönüştürmüştür. Bu eylemler yalnızca kültürü silmekle kalmamış, aynı zamanda uluslararası düzeyde nefret ve dehşet duygusunu tetikleyerek dikkat çekmeyi de amaçlamıştır. (Harmanşah, 2015: 170-175).

İmha süreci, sadece fiziksel yıkımdan ibaret olmayıp ideolojik, ekonomik ve inançsal propaganda amaçlı parametrelerle de şekillenmiştir. (Burns, 2018: 102). Dini ideolojiye dayalı radikal grupların, Bamyân'daki Buddha heykellerini ve Ortadoğu'daki anıtsal yapıların yıkılması gibi eylemleri ile kültürel temizlik yapmayı ve bölgelerdeki dini ve kültürel mirası silmeyi amaçladıkları gözlenmektedir. Bu tür tahribatlar, yalnızca sanat eserlerinin kaybolması değil, aynı zamanda tarihsel bir bağın, toplumsal hafızanın ve kimliğin yok edilmesini de amaçlamaktadır (Bennett, 2016: 91).

Acıl, tasvir yasaklarının uygulanma biçimlerinin siyasal ve toplumsal şartlara göre değiştiğini; dolayısıyla ikonoklazmın (imge temsilinden kaçınmanın) mutlak ve tekdüze bir kural olmadığını belirtmektedir. Acıl'ın yaklaşımı; ikonoklazmı salt teolojik bir yasak olarak değil, tarihsel koşullara göre şekillenen, siyasal ve toplumsal dinamiklerle iç içe geçmiş bir pratik/strateji olarak okumayı önermektedir. İkonoklazma ilişkin analizler yapılırken, Acıl'ın çalışmasında olduğu gibi (1) hukuki düzenlemeler, (2) toplumsal-duygusal tepkiler ve (3) modernleşme reformlarının birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir (Acıl, 2025a: 319–320, 334).

IŞİD, Irak ve Suriye'de gerçekleştirdiği yıkımlar aracılığıyla eski dünya mirasını yok ederek, kendi tarih anlatısını yücelttiği yeni bir dönemi başlatmayı hedeflemiştir. Grubun bu yıkımları mezhepsel ve politik düzlemde geçmişte varlık süren kimlikleri silme amaçlı gerçekleştirdiği gözlenmektedir (MUSE, 2018: 125–128; Shaheen, 2017: 1). Ancak, hem Afganistan'ın Bamyân Vadisi'nde yaşayan farklı etnik köken ve dinlere sahip topluluklar hem de tarihsel süreçte Palmyra'nın olduğu bölgede hüküm sürmüş erken Müslüman yönetimler bölgeleri tamamen yıkmamışken ve bu denli büyük zarar vermemişken, söz konusu radikal inanç temelli grupların saldırıları çok daha kapsamlı bir biçimde heykel kırma eylemlerine ve var olan kültürel değerleri yok etme eylemlerine dönüşmüştür (History & Archaeology Online, 2016). Aşırılık yanlısı dini oluşumlar, ikonoklazmı teolojik ve politik birlik ilkelerini birleştirmenin bir yolu olarak uygulamışlardır. Ele geçirilen toprakların "arındırılması" yerel halk üzerindeki kontrolü pekiştirmekle birlikte bu toprakların bundan sonra İslami çizgiler doğrultusunda yönetileceği mesajını da iletme amacıyla görülmüştür. (Beauchamp, 2015: 1).

Sistematik olarak büyük boyutlu taş eserlerin yerinde parçalandığı görüntüleri servis eden IŞİD'in, küçük boyutlu simgesel belirli eserlerin önce el altından çıkarılması ile eser

kaçakçılığı yaparak finansal kazanç sağladığı ve bu eserlerin kara borsada satılmasını teşvik ederek önemli gelirler elde ettiği de iddia edilmektedir (Sorkin, 2015: 2). UNESCO'nun raporlarına göre, bu kaçakçılıktan elde edilen payın %20–50 aralığında bölümü örgüt tarafından kontrol edilmiştir. Taliban'da açık bir finansman iddiası zayıf olsa da define peşindeki kazaların ve yapısal tahribatın maddi bir motivasyonu da olduğu belirtilmektedir. Savaş suçları ve dini şiddetle birlikte, bu tahribatlar uluslararası toplumu şoke etmiştir (UNESCO, 2017; Al Jazeera, 2016).

1970 UNESCO Eski Eserler Sözleşmesi, (1) *kültürel mirasın küresel topluluğa ait yenilenemeyen bir kaynak olduğunu*, (2) *kökeni olmayan eserler satın almanın kültürel mirasa ilişkin bu toplumsal hakkın ihlali olduğunu ve (3) uygunsuz şekilde alınan sanat eserlerinin uluslararası müzayede evlerine, özel veya kamu koleksiyonlarına değil, menşe ülkeye ait olduğunu belirler*. Bu ilkeler bir araya geldiğinde açık bir zorunluluk oluşturmaktadır. Ancak, çok taraflı anlaşmalardan gelen bu açık kurallara rağmen, yağmacıları yasadışı olarak antikalar edinmeye teşvik eden koşulların hala devam ettiği, söz konusu tarihi eserlerin satışını ve dağıtımını mümkün kılan geniş bir bağlantı ağının varlığı yadsınmaz. Önemli kültürel mirasları temsil eden nesnelere ve yasa dışı yıkıcı ilişki biçimlerini bozmanın olası yollarını yeniden incelemek insanlık tarihi için kritik önem taşımaktadır. Radikal grupların anıtsal yapıları yağmalaması, yıkması ve tahrip edilmesi, küresel kültürel miras anlamında yerine konulamaz kayıplar anlamına gelmektedir. Bu tahribatlar sadece buldukları bölgeler için değil, tüm insanlık tarihi açısından büyük bir kayıp olarak görülmektedir. Sistematik yıkımlar, uluslararası alanda büyük bir tepki yaratmış, Birleşmiş Milletlerin kültürel miras ajansı Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü UNESCO, bu yıkımları kültürel mirasın kasten yok edilmesi gerekçesiyle “savaş suçu” olarak nitelendirmiş ve “medeniyete (insanlığa) karşı tahammül edilemez bir suç ve kültürel soykırım” olarak tanımlanmış aynı zamanda cezai karar önerileri sunulmuştur (Guardian 2017; Shaheen 2015: 2–3; UN komisyon raporları)

Dini motivasyonla hareket eden grupların uyguladıkları ikon yıkımına yönelik şiddet uygulamaları, dinen meşrulaştırılmış sembolik yok etme, haber değeri yaratarak ideolojik tanıtım ve özellikle IŞİD için ekonomik/finansal çıkar sağlama gibi ortak pratiklerle şekillenen sistematik stratejilerdir. Bu eylemler, sadece geçmişi yok etmenin ötesinde, gelecek nesillere yönelik bir kültürel saldırı ve ideolojik alanın yeniden inşası girişimidir (Shahab, 2021: 1; Fisher, 2017: 20). Söz konusu yapıların kültürel mirası tahrip etmesi, sadece fiziksel bir yıkım olmayıp aynı zamanda bir kültürel kimlik krizi yaratmıştır. Bu grupların hedef aldığı yapılar, geçmişin simgeleriyle birlikte söz konusu toplumların kimliklerini, tarihlerini ve inançlarını da ifade etmektedir. Kültürel mirasın yok edilmesi, toplumun kolektif belleğini silme anlamına gelir (Ferguson, 2019: 80).

7. SONUÇ

Kültürel mirasın sistematik biçimde hedef alınması, modern çağın en karmaşık ve trajik olgularından biridir. Kültürel miras, bir toplumun kimliğinin ve tarihsel sürekliliğinin en somut göstergelerinden biridir. Dolayısıyla bu mirasın tahribi, yalnızca geçmişin silinmesi değil, geleceğin anlamının da yeniden tanımlanması anlamına gelir. Bu bağlamda ikonoklazm, hem bir “yok etme” hem de bir “yeniden kurma” sürecidir. İmgeye yöneltilen şiddet, ideolojik olarak meşrulaştırılmış olsa da aslında yeni bir politik gerçeklik üretme çabasının parçasıdır. Bu yönüyle çağdaş ikonoklazm, inançsal gerekçelerin ötesinde, toplumsal mühendislik aracı olarak da işlev görmektedir. İkonoklazm, yalnızca bir yıkım eylemi olmayıp aynı zamanda güç, ideoloji ve kimlik arasındaki dinamik ilişkilerin somutlaştığı bir stratejidir. Taliban ve IŞİD gibi radikal örgütlerin gerçekleştirdiği kültürel yıkımlar, yalnızca fiziksel anıtların yok edilmesiyle sınırlı kalmayıp, geçmişle bağ kuran toplumsal hafızanın silinmesi, kolektif kimliğin parçalanması ve alternatif bir tarih anlatısının inşası anlamına gelmektedir. Bu açıdan çağdaş ikonoklazm, maddi bir yıkım olmanın ötesinde, sembolik ve epistemolojik bir saldırıdır.

Asya ve Ortadoğu’da uzun yıllardır devam eden ve yıkıcı savaşlar milyonlarca insanın yerinden edilmesine, kültürün toplumsal olarak yok edilmesine, kültürel mirasın kalıntıları anıtların yıkılmasına, farklı inançlara mensup ve putperest toplulukların zulme uğramasına yol açmıştır. Yaşanan hiçbir yıkım tekil bir olay olmamakla birlikte, dini ve kültürel öneme sahip yerlerin taktiksel ve sistematik yıkımının daha geniş bir örtü içinde konumlandırılması ve anlaşılması gerekmektedir. Modern dönemde, radikal grupların kültürel mirası yok etme pratikleri, çağdaş ikonoklazmın en trajik örneklerini oluşturmaktadır. Taliban ve IŞİD, kültürel mirasları tahrip ederek yalnızca fiziksel yapıları değil, aynı zamanda toplumsal belleği ve kimlikleri de hedef almışlardır. İdeolojik olarak istenilmeyen veya tavsif edilmeyen unsurların yıkılmaya, yok edilmeye çalışılması tüm dünyada politik bir gelenek haline gelirken, bu durumdan en çok anıtsal yapıların ve heykellerin etkilendiği görülmektedir. Taliban, 2001 yılında Afganistan’ın Bamyana Vadisi’ndeki dev Buddha heykellerini yıkarak, İslam’ın putperestliğe karşı olan sert yorumlarıyla bu eylemi meşrulaştırmıştır. Aynı şekilde, IŞİD, 2015’te Suriye ve Irak’taki antik kentleri ve heykelleri yok ederek kültürel mirası ideolojik ve ekonomik sebeplerle hedef almıştır. Antik kentlerin yıkımı, bu bağlamda en dikkat çekici örneklerdendir. Taliban ve IŞİD’in gerçekleştirdiği kültürel tahribat, sadece birer ideolojik eylem olmayıp aynı zamanda küresel mirasa karşı işlenmiş bir suçtur.

Yıkımlar yalnızca Afganistan’ın ya da Suriye’nin kültürel mirasını değil, tüm insanlığın kültürel mirasını tehdit eden eylemler olarak tarihe geçmiştir. Ancak bu yıkımlar, dünya çapında kültürel mirasın korunmasına yönelik yeni bir bakış açısının ve küresel bir

sorumluluğun şekillendirilmesine de olanak tanımıştır. Uluslararası toplum, bu tahribatlara büyük tepki vermiş, saldırıları kınamış ve bu eylemi, kültürel mirasın korunması adına bir dönüm noktası olarak görmüştür.

UNESCO ve diğer kültürel miras koruma kuruluşları, özellikle Bamyandaki Buddha heykellerinin yıkılmasının ardından hemen bir dizi önlemler almaya çalışmış, bu tür yıkımların önlenmesi adına yeni politikaların geliştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu tepki, kültürel mirasın korunmasına yönelik daha güçlü bir küresel sorumluluğun ve iş birliğinin önemini ortaya koymuştur. Mevcut durum, kültürel mirasın korunması için dünya çapında daha güçlü politikalar geliştirilmesi gerektiğinin bir göstergesi olmuştur. UNESCO, 2001 yılında yıkım sonrası dönemde, kültürel mirası koruma konusunda uluslararası anlaşmalar ve iş birliklerinin önemini yinelemiştir. Ayrıca, UNESCO'nun 1954 Hague Konvansiyonu çerçevesinde, savaş sırasında kültürel mirasa zarar vermeyi yasaklayan ilkelere dayalı olarak daha etkin mekanizmalar oluşturulmuştur. Bu konvansiyon, kültürel mirasa yönelik yıkıcı eylemleri önlemek için dünya çapında bir sorumluluk taşımaktadır. Ancak bu çabalar, yıkımın yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda sembolik ve dijital boyutlarda da sürdüğü gerçeği karşısında sınırlı kalmaktadır.

Günümüzde dijital arşivleme, sanal rekonstrüksiyon ve kültürel diplomasi gibi araçlar, kaybolan mirasın kısmen yeniden yaşatılmasına olanak tanımaktadır. Bununla birlikte, asıl önemli olan bu girişimlerin, insanlığın ortak geçmişine yönelik etik bir sorumluluk bilinciyle yürütülmesidir. Kültürel mirasın korunması yalnızca arkeolojik veya sanatsal bir mesele olmayıp; insan hakları, barış ve sürdürülebilirlik açısından da evrensel bir zorunluluk hâline gelmiştir. Kültürel mirasın korunması, yalnızca somut kalıntıların restorasyonunu değil, aynı zamanda o mirasların taşıdığı anlamların, kimliklerin ve kolektif belleğin yeniden inşasını da kapsamalıdır.

Araştırma sonucunda kültürel mirasın korunmasının, yalnızca fiziksel yapılarla sınırlı kalmaması aynı zamanda bu mirasların taşıdığı anlamların ve kimliklerin de korunması gerektiği sonucuna varılmaktadır. İkonoklazm olgusu hem geçmişin izlerinin silinmesi hem de yeni ideolojik anlatıların inşası bağlamında, çağdaş dünyada hâlâ etkisini sürdürmektedir. Sistematik bir biçimde yürütülen ikonoklazm, sadece bir yıkımdan öte; dini simgeleri silmek, propaganda aracı üretmek ve ekonomik kazanç sağlamak hedefli çok katmanlı stratejileri kapsamaktadır. Söz konusu eylemler, insanlık mirasını tehdit eden küresel birer alarm işaretidir. Bu tahribatlar, araştırma konusu grupların kültürel kimlik inşasına dair stratejilerinin bir parçası olarak şekillenmektedir. Hangi kültürel mirasların belgelendiği, korunduğu ve yeniden inşa edildiği ve bunun nasıl yapılabileceği ile ilgili sorular her dönem söz konusu olacaktır. Radikal gruplar tarafından gerçekleştirilen kültürel miras tahribatının motivasyonları incelenerek, mirasın önemi ve siyasi

çatışmalarda oynadığı rol hakkında daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Bu, gelecekte benzer olayların önlenmesi ve kültürel mirasın sürdürülebilir bir şekilde korunarak benzer kayıpların önüne geçilmesi adına kritik rol oynamaktadır. Çünkü inançsal nedenlerle imgelerin şiddetli bir biçimde yok edilmeye çalışıldığı güncel gerçeklikte İkonoklazm, sadece yıkım olmayıp aynı zamanda yeniden inşa çabası gerektiren bir süreç olarak varlık bulmaktadır. Kültürel mirasın korunması yönündeki uluslararası çabalar, bu yıkımlara karşı bir direnç ve yeniden inşa iradesi olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, geleceğe dönük her tartışmada, kültürel mirasın yalnızca korunması değil, aynı zamanda anlamının, kimliğinin ve toplumsal bellekteki yerinin sürdürülebilir biçimde yaşatılması öncelikli bir görev olarak ele alınmalıdır.

KAYNAKLAR

- Acıl, B. B. (2025a). Cumhuriyet öncesi Türkiye’de vandalizm ve imgenin zuhuru. *Sanat & Tasarım Dergisi*, 15(1), 319–338. 24 Ekim 2025 tarihinde <https://doi.org/10.20488/sanattasarim.1717510> adresinden erişilmiştir.
- Acıl, B. B. (2025b). “Kutsal İmgeden İkonoklazmaya: İkonoklastik Stratejiler Bağlamında DAEŞ Örneği”. *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 26, 67-96. 24 Ekim 2025 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/4065609> adresinden erişilmiştir.
- Al Jazeera. (2001, 12 Mart). Taliban destroys ancient Buddha statues. Retrieved from 28 Mayıs 2025 tarihinde <https://www.aljazeera.com> adresinden erişilmiştir.
- Al Jazeera. (2016, 3 Temmuz). ISIL looting heritage sites on ‘industrial scale’. Retrieved from 28 Mayıs 2025 <https://www.aljazeera.com> adresinden erişilmiştir.
- Ahmed, I. (2002). The Destruction of the Bamiyan Buddha: A Tragedy of Cultural Heritage. *Journal of Cultural Heritage*, 8(2), 54-58.
- Al-Omari, A. (2017). Destruction of Palmyra: The Cultural Genocide of a Civilization. *International Journal of Heritage Studies*, 14(3), 230-250.
- Bailey, M. (2015). Islamic State brings in bulldozers and explosives to reduce Nimrud to rubble. *The Art Newspaper*, 8(2), 6–8.
- Beattie, A. (2023, 2 Mayıs) A. Buddhist Iconography in Bamiyan, Afghanistan 17 Ocak 2025 tarihinde https://diluo.digital.conncoll.edu/Asianart/exhibition/_trashed/ adresinden erişilmiştir.
- BBC (2015, 16 Haziran). Irak Musul Analiz. BBC Türkçe Haberler. 28 Mayıs 2025 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150609_irak_musul_analiz adresinden erişilmiştir.
- Beauchamp, Z. (2015, 19 Ağustos). Why ISIS is destroying Syrian and Iraqi heritage sites. *Vox*.
- Bennett, R. (2016). *The Destruction of Cultural Heritage: Palmyra and Beyond*. New York: Routledge.
- Biger, G. (2022). Iconoclasm – A Geographical Viewpoint. In *European Review*, Cambridge University Press, 30(S1), 133–S143. <https://doi.org/10.1017/S106279872200031X>
- Brown, L., Smith, T. (2003). *Cultural Heritage at Risk: The Global Response to the Destruction of Bamiyan*. New York: Routledge.

- Ferguson, J. (2019). *The Impact of Iconoclasm: Cultural Destruction in the Modern World*. Oxford University Press.
- Fisher, H. J. (2017). *Violence against architecture: The Lost cultural heritage of Syria and Iraq*. CUNY Academic Works.
- Grabar, O. (1987). *The Formation of Islamic Art (rev. ed.)*. Yale University Press.
- Hertzberg, H. (2001 11 Mart). In the Ruins, *The New Yorker*. 18 Mart 2025 tarihinde <https://www.newyorker.com/magazine/2001/03/19/in-the-ruins> adresinden erişilmiştir.
- Harmanşah, Ö. (2015). ISIS, Heritage, and the Spectacles of Destruction in the Global Media. *Near Eastern Archaeology*, 78(3), 170–177. <https://doi.org/10.5615/neare-astarch.78.3.0170>
- Harvard University Press Office. (2015.). *Whose Culture?* Harvard University Faculty of Arts and Sciences, 07 Şubat 2025 tarihinde <https://whoseculture.hsites.harvard.edu/palmyra> adresinden erişilmiştir.
- İpşiroğlu, M. Ş. (2005). *İslâm'da Resim Yasağı ve Sonuçları*. (1. Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Jones, A. (2015). *Iconoclasm and Text Destruction in the Ancient Near East and Beyond*. Chicago University Press, s. 112–115.
- Karlin-Hayter, P. (2002). *The Oxford History of Byzantium: Iconoclasm*. Oxford University Press.
- Kahlaoui, T. (2001). *Expert Perspective on Bamiyan (akt. Sobhani)*. Learner.org.
- Khosravi, S. (2020). *The Politics of Religious Iconoclasm: A Study of Radical Groups and Their Destructive Practices*. Routledge.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Veri Analizi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15), 170-189.
- Lesso, R. (2023). *What Were the Bamiyan Buddhas?* *TheCollector*, s. 10–12.
- MUSE, J. H. (2018). *Cultural Heritage and Mass Atrocities*, MUSE
- Newcastle University Press Office. (2018). *Islamic State destruction of Palmyra, social media analysis*. 18 Ocak 2025 tarihinde <https://www.timesofisrael.com/is-destroys-iconic-lion-statue-at-syrias-palmyra-museum> adresinden erişilmiştir.

- NPR (2016, 2 Nisan). In Palmyra, Islamic State Left Behind Mass Grave, Destroyed Monuments, 07 Şubat 2025 tarihinde <https://www.npr.org/sections/thetwo-way/2016/04/02/472787767/in-palmyra-islamic-state-left-behind-mass-grave-destroyed-monument> adresinden erişilmiştir.
- Rod-ari M. (2025, 21 Kasım). “Bamiyan Buddhas,” Smarthistory. 28 Mayıs 2025 tarihinde <https://smarthistory.org/bamiyan-Buddhas/> adresinden erişilmiştir.
- Reuters. (2016, 2 Nisan). Palmyra: Before and after ISIS 18 Mart, Reuters. 2025 tarihinde <https://www.reuters.com/news/picture/palmyra-before-and-after-isis-idJPRTS-CQPG/> adresinden erişilmiştir.
- Shahab, S. (2021, 18 Mart). Impacts and implications of violence against cultural heritage in Syria. Institute of Development Studies.
- Shaheen, K. (2015, 01 Kasım). Islamic State releases images said to show destruction of Palmyra temple. The Guardian.
- Shaheen, K. (2017, 20 Ocak). Isis destroys tetrapylon monument in Palmyra, The Guardian. 28 Mayıs 2025 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2017/jan/20/isis-destroys-tetrapylon-monument-palmyra-syria> adresinden erişilmiştir.
- Smarthistory (2025, 21 Kasım). “Bamiyan Buddhas,” 26 Mayıs 2025 tarihinde Smarthistory. <https://smarthistory.org/bamiyan-Buddhas/> adresinden erişilmiştir.
- Smith, J. (2017). Shattering Idols: The Timeless Nature of Iconoclasm. Retrospect Journal,
- Stacey, A. (2002). The Taliban and Cultural Heritage: Analyzing the Bamyán Buddha’s Destruction. International Journal of Art and History, 21(3), 123-147.
- Sorkin A. D. (2015, 27 Şubat). Terror in the Mosul Museum, The New Yorker.
- The Guardian. (2015, 1 Temmuz). 07 Şubat 2025 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/01/unesco-to-use-satellites-to-monitor-ancient-sites-threaten-by-isis> adresinden erişilmiştir.
- The Washington Post (2015, 30 Temmuz). What Mohammad Omar took from Afghanistan that can never, be returned, 12 Nisan 2025 tarihinde <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/07/30/what-mullah-omar-took-from-afghanistan-that-can-never-be-returned/> adresinden erişilmiştir.
- UNESCO. (2001). The Destruction of Cultural Heritage in Afghanistan: UNESCO’s Response and Recovery Efforts. Paris: UNESCO Press.

- UNESCO. (2003). Reconstruction of the Bamyán Buddha: A Global Collaboration. Paris: UNESCO Press.
- UNESCO. (2011). State of Conservation Report: Ninth Expert Working Group Meeting. World Heritage Centre. Paris: UNESCO Press.
- UNESCO. (2016). Emergency Safeguarding of the Syrian Cultural Heritage. Paris: UNESCO Press.
- <https://www.unesco.org/en/syria>
- UNESCO. (2017, October). Emergency Safeguarding of Syrian Cultural Heritage. Paris: UNESCO Press. Retrieved from <https://whc.unesco.org>.
- UNESCO & AD. (2021). With Taliban Forces in Control, Afghanistan's Cultural Heritage Faces Renewed Threats. Paris: UNESCO Press.
- Whoes Culture (t.y.) 07 Şubat 2025 tarihinde <https://whoseculture.hsites.harvard.edu/palmyra> adresinden erişilmiştir.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (8. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.